

„Vězení je překonaná instituce a měla by být zrušena“

Rozhovor s Johannesem Feestem a Sebastianem Scheererem

Kritika reformního zaměření trestních institucí a kriminologické disciplíny představuje jeden z hlavních zájmů kritické kriminologie. V jejím rámci se na obou stranách Atlantiku v 70. letech 20. století zformoval proud, který si za svůj cíl vytkl zrušení vězení a rehabilitační práce s odsouzcenci jako nástroje kontroly kriminality. V posledních letech byla evropská tradice vězeňského abolicionismu poněkud zastíněna vývojem ve Spojených státech, kde se vězeňství stalo kvůli zkušenostem s masovým vězněním tématem veřejného diskurzu, a abolicionistické hnutí dále posílil politický požadavek na přesměrování zdrojů vynakládaných na policii na sociální služby (Defund the Police) spojený s hnutím Black Lives Matter. V českém prostředí, kde se toto téma nikdy nedostalo do popředí akademického a společenského zájmu, americký přístup reprezentuje nedávno vydaný překlad knihy Angely Davis z roku 2003 *Jsou věznice překonané?* (Davis, 2021).

Tento rozhovor se orientuje na zprostředkování evropského vězeňského abolicionismu, který vzešel ze společné práce (bývalých) vězňů a kritických kriminologů a kriminoložek. Setkávají se v něm dva dlouholetí spolupracovníci Johannes Feest a Sebastian Scheerer, již se přímo podíleli na rozvoji kritické kriminologie a abolicionismu na německých univerzitách v Brémách a Hamburku. Oba autoři jsou v abolicionistickém hnutí stále aktivní, o čemž svědčí mimo jiné jejich kapitola „Against Penitentiaries“, zařazená do publikace *No Prison* editované Massimem Pavarinim a Liviem Ferrarim (2018). Společně s dalšími příspěvky (např. Scheerer, 2018; Feest, 2015) patří k tomu nejzajímavějšímu, co bylo v kontextu vězeňského abolicionismu v poslední době sepsáno.

Náš rozhovor vzešel z předchozí spolupráce s Johannesem. Spolu s Brunildou Pali byli tak laskaví, že přispěli svými vzpomínkami na Gerlindu Šmausovou (Pali

& Feest, 2022) do čísla České kriminologie věnovaného jejímu odkazu. Shodou okolností jsem nedlouho poté plánoval cestu na sever Německa, a tak jsem Johannesovi navrhl, že bychom na článek mohli navázat rozhovorem o kritické kriminologii v (Západním) Německu a vězeňském abolicionismu. Souhlasil a k rozhovoru přizval Sebastiana, v jehož hamburském bytě jsme se 24. dubna 2023 potkali. Tehdy vznikla první část rozhovoru o kritické kriminologii. Otázky vězeňského abolicionismu jsme probrali později online. Se Sebastianem rozhovor proběhl 26. září. Výsledek jsem pak zaslal Johannesovi k doplnění a 20. března 2024 byl rozhovor hotový. Číst jej lze nejen jako osobní pohled na historii kritické kriminologie v Německu v jejích společensko-politických souvislostech, jejíž součástí byla také Gerlinda Šmausová, ale také jako zdroj inspirace pro řešení významných problémů současnosti, jako je třeba přeplněnost českých věznic.

Václav Walach: Můžete se na úvod představit českým čtenářům a říci, jak jste se seznámili?

Johannes Feest: Jsem kriminologem proti své vůli. Chtěl jsem se věnovat literatuře nebo divadlu. Jenže máma mi řekla, ať nejprve dělám něco rozumného. Táta zemřel ve válce. A tak jsem musel vystudovat práva. Od svého učitele sociologie Ralfa Dahrendorfa jsem se později dozvěděl, že jde o běžnou cestu. Právo představuje velmi dobrý odrazový můstek k tomu, abyste mohli dělat, co chcete. A já tehdy chtěl studovat sociologii. Spojení mezi právem a sociologií jsem našel kupodivu díky Hansi Kelsenovi. Ten v 60. letech žil v Berkeley v Kalifornii a já tam šel studovat. Tamní sociologové byli mým zájmem docela překvapení, protože... no, Kelsen. Než jsem odešel, představil jsem jeho dílo v berkeleyjském Centru pro právo a společnost. Právě v Berkeley jsem objevil nový způsob, jak se na zločin dívat.

Seznámil jsem se tam s Jerome Skolnickem, jenž v té době zkoumal policii. Nějakou dobu jsem působil jako jeho asistent. Také jsem se tam myslím poprvé setkal s Fritzem Sackem. Stejně jako on jsem objevil etiketizační přístup a zúčastněné pozorování a přivezl si je do Mnichova, kde jsem dokončoval své doktorské studium

s disertací o policii. Policisty jsem pozoroval při práci. Bylo mi 24 let, takže strach ze mě opravdu neměli. Přesto to bylo náročné. Psal se rok 1969. Takový výzkum tehdy nikdo nedělal a bylo těžké získat povolení. Nicméně mnichovskému policejnímu prezidentovi se můj nápad zalíbil, protože i on chtěl vědět, co policisté venku skutečně dělají.

Po doktorátu pro mě nebylo snadné najít práci. Naštěstí v té době hledal Institut Maxe Plancka ve Freiburgu někoho, kdo se zabývá empirickým výzkumem a rozvíjel by výzkumnou sekci institutu. Byl tu však jeden problém. Když jsem tam na podzim roku 1970 přišel, doslova mě přivítali slovy: „Vy jste ten nový kriminolog.“ Vůbec jsem netušil, o čem mluví. Byl jsem sociolog práva, nikoli kriminolog. Tak jsem zašel do nejbližšího knihkupectví a koupil si knihu o kriminologii. Byla to špatná kniha, plná velmi staromódních představ o kriminologii. Naštěstí už tehdy fungovala Pracovní skupina mladých kriminologů (Arbeitskreis Junger Kriminologen, AJK), s nimiž jsem se seznámil na jedné konferenci v Saarbrückenu.

Z Freiburgu jsem pak odešel na Univerzitu Brémy, což byla tehdy nová univerzita, která přijímala lidi jako já, tj. bez zaměření, jaké bylo pro právníky tehdy běžné. V Brémách jsem se také seznámil se Sebastianem, jenž byl tou dobou ještě ve Frankfurtu, kde pracoval na své disertaci. S jeho výzkumem drog a drogových politik v Nizozemsku mě seznámil můj ctěný kolega Stephan Quensel. Nikdy jsem na něj nezapomněl, ale delší čas jsme se nestýkali. To přišlo až po jeho odchodu do důchodu díky našemu společnému zájmu o vězeňský abolicionismus.

Sebastian Scheerer: Nejprve jsem studoval na právnické fakultě, pak jsem se věnoval pedagogice a sociologii. Do kriminologie jsem vstoupil koncem roku 1975, kdy jsem se stal asistentem Hanse-Joachima Schneidera na Univerzitě v Münsteru. To už jsem znal a četl knihu Howarda Beckera *Outsiders*, ale bylo mi 25 let a nic kriminologického jsem nenapsal. Schneider obdivoval americkou kriminologii, ale ne kritickou kriminologii a už vůbec ne kritickou kriminologii v Německu. Němečtí kritičtí kriminologové jím tak trochu opovrhovali, přestože byl ochoten přijímat americké myšlenky jako komunitní terapii atd. Sice nebyl radikální, ale byl tolerantní a všichni

jeho asistenti byli kritickými kriminology. Jezdili na konferenci Evropské skupiny pro studium deviance a sociální kontroly a já jsem se k nim brzy přidal.

Dalším zásadním milníkem mého intelektuálního vývoje bylo setkání s Loukem Hulsmanem. Bylo to kolem roku 1980, kdy jsem dokončoval svou doktorskou práci o protidrogové politice v Nizozemsku a Německu. Hulsman byl ryzím svobodomyšlným autorem. Jako absolvent právnického studia vyučoval trestní právo na Rotterdamské univerzitě a byl to také první profesor práva, kterého jsem poznal a který v něj nevěřil. Možná to souviselo s jeho bohatými zkušenostmi se státní politikou, kdy spolupracoval s nizozemským ministerstvem obrany a NATO. Hodně času jsme ale také strávili diskusemi o protidrogové a protialkoholní politice, a to jsou docela dobré tréninkové podmínky pro ztrátu víry v právo a racionalitu legislativy.

Tehdy jsem si myslel, že jsem levičák, ale asi jsem jen liberál. Podle mě by lidé měli mít právo dělat si, co chtějí, pokud tím neporušují práva ostatních. Poznal jsem nizozemské uživatele heroínu z Junkiebondu, skupiny vzdorující své marginalizaci vydáváním novin, rozhlasovým pořadem a přednáškami ve školách. Přinejmenším v té době byli na hony vzdáleni všeobecnému obrazu uživatelů heroínu. Tvrdili, že stát by neměl nařizovat povinnou heroínovou abstinenci a trestat uživatele vězením. Stát by měl respektovat jejich práva při konzumaci heroínu stejně, jako respektuje práva lidí, kteří dávají přednost vínu, pivu nebo cigaretám. Boj Junkiebondu za svá lidská práva mě hluboce oslovil a určitě přispěl k tomu, že jsem začal zastávat velmi kritické názory na německé zákony a protidrogovou politiku.

Kromě drogové legislativy se můj výzkum zaměřuje především na terorismus a vězeňství. V 70. letech všichni mluvili o terorismu. Marxistické revoluční teroristické skupiny jako Frakce Rudé armády (Rote Armee Fraktion, RAF) byly pro většinu lidí naprostou novinkou. Po přestěhování z Münsteru do Frankfurtu jsem napsal habilitační práci o dějinách sociálně-revolučního terorismu. Byla to teoretická práce v tradici makrosociologické teorie konfliktu. K problematice terorismu jsem se pak krátce vrátil po 11. září 2001. Vězeňství mě zaujalo díky výzkumu izolace ve vězení. Iniciovala jej Amnesty International, která byla znepokojena jejím používáním

v Německu. Obě tato témata ve mně vzbudila ještě větší zájem o porušování lidských práv. Boj proti terorismu a kriminalitě může být na úkor lidských práv do té míry, že svobodě a demokracii může uškodit více než teroristé nebo pachatelé trestných činů.

VW: Svým právním zakotvením a převážně administrativním zaměřením se německá kriminologie značně podobá té české. Jak se v těchto podmínkách prosadila kritická kriminologie?

SS: Kritická kriminologie vzešla z etiketizačního přístupu formulovaného v USA a z Národní konference o deviacích ve Velké Británii na konci 60. let. Co se stalo v USA, mělo tendenci se dříve či později projevit také v Německu. Platí to určitě pro etiketizační teorii, ale recepce nikdy není jen věcí kopírování. Patrné to bylo u Sacka, který po svém návratu z Berkeley napsal studii „Nové perspektivy v kriminologii“ (Neue Perspektiven in der Kriminologie) (Sack, 1968). Na jedné stránce psal něco jako: „Na základě toho, co jsem se naučil v USA, můžete o zločinu uvažovat jako o negativním statku, který je distribuován stejně jako pozitivní statky. Zatímco však pozitivní statky, jako jsou peníze, chce každý, u negativních statků je tomu naopak. To vysvětluje, proč se veškerá kriminalita spojuje s chudými a zranitelnými, proč mohou být označeni jako zločinci.“ Sack byl v tomto svém uvažování den ode dne radikálnější. V roce 1972 už to bylo: „Neexistuje žádný kriminální čin, existuje pouze kriminalizace, existuje pouze asignace. Všichni jsou si ve svém chování podobní, ale někteří jsou vybíráni a označováni za zločince.“ To bylo samozřejmě velmi těžko stravitelné, ale spousta lidí to zvládla.

Na přelomu 80. a 90. let se Sack přihlásil k radikálnímu konstruktivismu. Tvrdil, že objektivní realita neexistuje, přičemž se odvolával na Francisca Varelu, Humberta Maturanu a další radikální konstruktivisty. Měl jsem za to, že to musí být nedorozumění, a napsal krátký článek s názvem „Pozor na radikální konstruktivismus“ (Scheerer, 2001). Vezměme si například genocidu. Tvrdíte-li, že neexistuje realita, pak neexistuje ani genocida, ani nikdo, kdo by za ni byl odpovědný, a neexistují ani pachatelé, ani oběti. To už zacházelo příliš daleko. Sack pak citoval

nějakého francouzského autora, kterého obdivoval a který jednou prohlásil: „Jsou věci, které jsou důležitější než pravda.“ (smích) Když se nad tím teď zamyslím, v osobní rovině například může být mezilidská solidarita a vztahy mnohem důležitější než úplná pravdivost, ale to je úplně jiná věc. Ve vědě, pokud se vzdáte priority pravdy, zradíte samotnou podstatu celého snažení. Byl jsem opravdu (a stále jsem) šokován, když jsou lidé ochotni něco takového udělat.

JF: Sack byl velmi radikální, ale vstřícný. Sebastian byl na sociologii, ale já jsem zůstal na právech, kde jsem musel obhajovat svůj přístup proti právníkům. Většina mých kolegů na právnické fakultě stále věřila, že kriminologie je o vysvětlování „zločinu“ a chování „zločinců“, kdežto já byl studentem Davida Matzy a jeho úžasné knihy *Becoming Deviant*. Sackova recepce tradice etiketizace mi tudíž přišla velmi vhod, když jsem jim vyprávěl o nové kriminologii. Ale zpět k vaší otázce.

Začátek kritické kriminologie v Německu je poměrně snadný. Mohu to vyprávět z vlastní zkušenosti z počátku 70. let. Když jsem přišel do freiburského institutu, měli jsme vybudovat jeho empirickou sekci, protože to tehdy bylo módní. Byl jsem prvním empirickým výzkumníkem, kterého tehdejší ředitel Hans-Heinrich Jescheck přijal. Náš první projekt se týkal *Betriebsjustiz*, sociální kontroly, kterou nevykonává stát, ale jiní aktéři, například podniky. Chodili jsme do továren dělat rozhovory se zaměstnanci, což bylo velmi zajímavé. Náhodou jsem téměř ve stejnou dobu odjel do východního Německa a zjistil, že v továrnách mají nejrůznější komise zaměřené na řešení konfliktů. Tak jsem napsal dopis Hilde Benjamin, začínající ministryni spravedlnosti, že jsem student práv v západním Německu, který právě přijel do země a chce se o tom dozvědět víc, možná o tom udělat empirický výzkum. Samozřejmě jsem žádnou odpověď nedostal. Jen abyste věděl, na počátku 50. let to byla hrozná osoba, zodpovědná za mnoho případů věznění a poprav.

VW: Jak tradiční němečtí kriminologové přijali kritickou kriminologii?

SS: Dobrá otázka. Jak už jsem říkal, Schneider s kritickými kriminology polemizoval. Říkal: „tzv. kritičtí“, „tzv. radikální“, „tzv. marxističtí kriminologové“ atd. Psal

polemiky proti Sackovi, Feestovi a dalším, přičemž je přímo jmenoval. A kritičtí kriminologové polemizovali s ním, rovněž velmi ostře, až urážlivě.

JF: Já jsem nikdy tak urážlivý nebyl. Schneider mě později požádal, abych se zapojil do jednoho z jeho projektů. Byl jsem v mírném pokušení, ale pak jsem zdvořile odmítl. Vždycky jsem ho považoval za zajímavého člověka. Neměl jsem vůči němu silné výhrady. Bylo ho všude plno a měl všechny ty bláznivé nápady. Můj přístup to ale nebyl.

SS: Ani můj. Ale vnímal jsem jeho dobré úmysly modernizovat německou kriminologii a zlepšit mezinárodní vztahy. Jako první začal rozsáhle psát o viktimologii a některých alternativách k trestu odnětí svobody.

JF: A to byly samozřejmě extrémní. Mezi nimi se vždycky děly nějaké produktivní věci. Existovala konkurence, tradiční kriminologové si přišli pod tlakem a začali se bránit. Ale nebylo to vždy tak polemické jako mezi Schneiderem a Sackem. Sack k tomu opravdu hodně přispíval. Mnozí významní kriminologové z tradičních stran byli otevření novým myšlenkám a ve svých sylabech a učebnicích takové věci jako etiketizace popisovali. Günter Kaiser psal chytré a důkladné kritiky kritické kriminologie, včetně abolicionismu. To je zajímavé vzhledem k tomu, že byl asistentem Hanse Kuppingera, jenž se stal terčem mladých kritických kriminologů a kriminoložek, protože se snažil každý zločin vysvětlit biologickými argumenty. A my měli pocit, že ignoruje celý tento nový etiketizační přístup, díky němuž víme, že většina jednání není přirozeně zločinná, ale je jako „zločin“ označena.

VW: Mohli bychom se teď zaměřit na AJK? Počítáte se mezi zakladatelské osobnosti?

JF: To ani ne. Ačkoli jsem se připojil velmi brzy a zjistil jsem, že tento kroužek je pro mě a mou práci velmi dobrý, AJK založili Stephan Quensel z Univerzity Brémy a Lieselotte Pongratz z Univerzity v Hamburku v roce 1969. Základem, na němž byla skupina vystavena, spočívala v Kriminologickém časopise (Kriminologisches Journal), který fungoval na pozoruhodných principech jako například, že se redaktoři mění co

dva roky, aby se zabránilo vzniku oligarchických struktur. Toto pravidlo se v praxi uplatňuje dodnes. Časopis přežil, ale počet čtenářů se bohužel snižuje. Dříve míval kolem 15 000 předplatitelů. Nyní je to mnohem méně.

SS: Pongratz byla velmi důležitá: nejenže byla zakladatelkou AJK, ale také z malého kriminologického zpravodaje udělala skutečný časopis vydávaný Juventa Verlag: Kriminologisches Journal. Kromě toho v roce 1984 založila dva akademické studijní obory kriminologie (Aufbau- und Kontaktstudium Kriminologie), které měly zahájit „amerikanizaci“ německé kriminologie, tzn. učinit z ní sociální vědu a napojit ji na mezinárodní debaty. Dálkové studium bylo určeno lidem z praxe, kteří po dvou letech získali certifikát. Do denního studia zakončeného získáním vysokoškolského titulu rovněž po dvou letech se hlásili absolventi různých oborů.

JF: Důvodem, proč toho o Pongratz příliš nenajdete, je to, že přišla ze sociální práce. Ve svém empirickém výzkumu se dlouhodobě zabývala dětmi sexuálně pracujících v Hamburku. Vydala o tom nejméně dvě knihy: jak se děti vyvíjely a zda je pro ně lepší žít ve vlastních nebo pěstounských rodinách.

SS: Osobně byla velmi laskavá a zároveň naprosto nebojácná. Rektorovi univerzity volala domů pozdě večer, aby s ním probrala důležité věci. A dokázala věci dotáhnout do konce.

VW: Jak konkrétně pro vás byla AJK přínosná?

JF: AJK byla nesmírně přínosná. Dostal jsem se díky ní do kontaktu s mladými kriminology a kriminoložkami, některými sociology a právníky, kteří se snažili pochopit nový vývoj v oblasti kriminality a kriminologie. Pocházeli jsme z různých univerzit, ale pravidelně jsme se setkávali a vydávali časopis, který definoval novou kriminologii v Západním Německu.

SS: AJK pořádala zajímavé diskuse v Centru pro interdisciplinární výzkum na Univerzitě v Bielefeldu. Krátce předtím, než mě Hans-Joachim Schneider vyhodil z Univerzity v Münsteru, jsem se tam seznámil s Heinzem Steinertem z Vídně. A když přešel na Univerzitu ve Frankfurtu, nabídl mi tam místo asistenta. To odstartovalo

úžasný proces učení, v jehož rámci jsem se osobně seznámil se spoustou sociologů a filozofů, včetně takových osobností, jako byl Herbert Marcuse. Jedním z návštěvníků našeho sdíleného bytu byl mimo jiné Rudi Dutschke. Celkově vzato byla AJK místem setkávání, které mi pomohlo najít ten správný typ lidí, fascinující intelektuální podněty a také neuvěřitelně zajímavou práci.

VW: Jak velký význam mělo sociální hnutí 60. let pro rozvoj kritické kriminologie v Německu? Byly nějak propojeny?

SS: Bez tohoto hnutí by německá kritická kriminologie nikdy nevznikla. Existovala mezi nimi elektivní afinita. Malá část hnutí se zajímala o reformu totálních institucí. Dále existovala radikální větev, která chtěla osvobodit chovance z psychiatrických ústavů a proměnit psychické strádání v revoluční zbraň proti systému – jako Kolektiv socialistických pacientů (Sozialistisches Patienten-Kollektiv, SPK).

Zájem o věznice, dětské domovy a psychiatrické léčebny každopádně přivedl mnoho mladých studujících do oblasti deviantního chování a sociální kontroly. Psychoanalytici jako Tilmann Moser prováděli svou terénní práci ve věznicích pro mladistvé, a protože se podobné věci děly i v USA, vše, o čem se tam před lety diskutovalo, bylo nyní v Německu přijímáno s otevřenou náručí, očima i ušima. Ulrike Meinhof pracovala s mladistvými, kteří utekli ze střežených ústavů, než přešli do ilegality s RAF. Umírněnější lidé jako Dorothee Peters nabízeli akademické kurzy o kontrole mládeže a o tom, co by se dalo udělat pro humanizaci nebo nahrazení totálních institucí, v duchu hesla: „Lidé místo zdí“ (*Menschen statt Mauern*). I takový Jürgen Habermas během svého marxistického období pořádal v letech 1968 a 1969 semináře o kriminalitě mládeže a totálních institucích.

JF: Velmi obdivuji některé lidi z nejradičálnějšího křídla za to, kam se posunuli. Bývalý terorista spojený s SPK a RAF Klause Jünschke strávil mnoho let ve vězení, hodně se tam naučil a po propuštění se stal komunitním organizátorem a bojovníkem za zrušení věznic.

SS: Když byla v roce 1969 AJK založena, sociální hnutí se rozdělilo. Někteří se stali teroristy, jiní profesory. Jünschke byl tehdy student, ale místo toho, aby se připojil k Habermasově pracovní skupině pro kriminalitu mladistvých, nastoupil do akčnějšího semináře. V té době byla velká tendence k akci. Stačí si vzpomenout na právníky jako Horst Mahler nebo novináře jako Ulrike Meinhof.

JF: Anebo se z nich stali praktikující právníci jako Reinhard Wetter, který si za svůj politický aktivismus odseděl osm měsíců ve vězení pro mladistvé. To ho mělo diskvalifikovat z možnosti studovat práva a stát se advokátem. Jemu se však podařilo překonat všechny překážky, a nakonec získal doktorát z práv na Univerzitě Brémy. To všechno dobře ukazuje, jak zmatená tehdejší doba byla.

VW: Zajímali jste se o tzv. socialistickou kriminologii na druhé straně železné opony?

JF: Mě docela zajímalo, co se v socialistických zemích děje. Koupil jsem si proto knihu *Sozialistische Kriminologie* (Buchholz et al., 1966) vydanou v Německé demokratické republice. Byl jsem však zklamán stylem i obsahem a konkrétně tím, že se autoři neúčastnili debat, jimiž jsme se zabývali my (etiketizace, selektivní vymáhání práva atd.). Jejich „socialistická kriminologie“ byla velmi podobná staré kriminologii, proti níž jsme v Západním Německu bojovali.

SS: Tento druh socialistické kriminologie postrádal reflexivitu. Nebylo v něm nic o sociální struktuře a zločinnosti, o podílu společnosti na vytváření zločinců a zločineckých kariér, o zločinech mocných. Zkrátka tam nebylo nic zajímavého.

VW: Jak vidíte současnou kritickou kriminologii v Německu?

SS: Myslím, že se s Johannesem shodneme, že je na ústupu. Stejně jako je na ústupu reformní sentiment. V roce 1969 byla změna ve vzduchu, a to nejen v kriminologii, ale všude. Dnes je klima jiné. Na druhou stranu je možné, že jsme jako kritičtí kriminologové sami přispěli k tomu, že se nám nepodařilo si vybudovat silnější pozici v akademickém prostředí a obecně ve společnosti. Kdybych se například já nerozhodl

pro přesun kriminologického studia z Právnické fakulty na Fakultu společenských věd na Univerzitě v Hamburku, pravděpodobně by mělo větší šanci na přežití. A takových aspektů, které přispěly k pádu kritické kriminologie, je pravděpodobně více.

JF: Mezi kritickou kriminologií a mainstreamovou kriminologií existovala propast. Mainstreamová německá kriminologie – vyučovaná na právnických fakultách v západním i východním Německu – se vyvíjela po svém, ale integrovala do svých programů a osnov to, co mohla využít. A v tomto integrativní procesu se kritická kriminologie stávala stále méně kritickou. Nicméně úpadek německé kritické kriminologie byl způsoben především změnami v přijímání zaměstnanců. Během mého působení na Univerzitě Brémy byli na Fakultě práva vždy tři známí kritičtí kriminologové a na sociologii další dva. Dnes není mezi profesory na Fakultě práva ani jeden kriminolog, natož kritický.

VW: Oba se hlásíte k vězeňskému abolicionismu. Co je na vězení špatně?

JF: Zaprvé je to nelidský způsob trestání lidí. Vedle odnětí svobody samého porušuje věznění řadu dalších základních lidských práv. Jmenujme jen několik z nich. Ačkoli je nucená práce zakázána Všeobecnou deklarací lidských práv, německá ústava nucené práce odsouzených výslovně povoluje. Ve vězeňských zákonech se to ovšem nenazývá „nucená práce“ (Zwangsarbeit), nýbrž „pracovní povinnost“ (Pflichtarbeit). S tím souvisí vnucená chudoba (v důsledku nevyplácení spravedlivé mzdy), potlačování sexuality (což považuji za druh mučení) a spolutrestání třetích osob (trpět musí i příbuzní a přátelé, zejména manželé a děti).

Zadruhé, věznění jako druh trestu neplní své oficiální cíle. Výzkumy ukazují, že existence věznic neodrazuje lidi od špatného chování (dokazuje to jejich recidiva). Zavírání lidí do věznic je spíše de-socializuje, než resocializuje. Odsouzení ztrácejí část svých sociálních kompetencí, slábnou po psychické i ekonomické stránce, hůře se vracejí na trh práce. Proto je vězeňská instituce překonaná a měla by být zrušena.

SS: Vězeňský systém je špatný jak pro vězně, tak pro zaměstnance. Potřebuje nejen redukci na asi deset procent a přeměnu zbývajících deseti procent na malé detenční

domy [v Česku překládáno jako „komunitní věznice“, viz Rescaled, n.d., pozn. autora], které budou integrovány do obytných prostor běžného obyvatelstva. Vězeňský systém čeká obrat v samotném systému trestního soudnictví, včetně legislativy, soudnictví a akademického diskurzu o zločinu a trestu. Existuje tolik alternativ k trestnímu právu, a to nejen k vězení jako trestu, ale i k samotné myšlence trestu.

Je ostudné, jak se věci vyvíjejí přesně opačným směrem. Dochází k inflaci trestněprávních předpisů a stále více komunikace a protestů je sekuritizováno – tedy definováno jako ohrožení veřejného pořádku – a kriminalizováno. Nedávná legislativa proti „podněcování“ (*Volksverhetzung*) a její uplatňování by byly k smíchu, kdyby nebyly tak závažné a škodlivé. V mém okolí dnes stále více lidí mluví o tom, že se z Německa odstěhují. Ač se to může zdát zvláštní, stále více lidí se zde již necítí doma.

VW: K otázce trestu se ještě dostaneme. Můžete nyní vysvětlit, jak jste dospěli k názoru, že vězení je překonaným a zbytečným nástrojem řešení kriminality a práce se zločinci?

JF: O trestní abolicionismus jsem se začal zajímat díky osobním kontaktům s některými předními evropskými abolicionisty, jako jsou Nils Christie, Louk Hulsman a Thomas Mathiesen. Neméně důležité bylo mé zapojení do „klinického“ programu, který jsme zahájili v Brémách a který nabízel právní poradenství lidem ve vězení. Díky tomu jsem byl každý týden v přímém kontaktu s vězni a jejich problémy.

Postupem času jsem byl stále více a více přesvědčen o tom, že vězení je kontraproduktivní. V tom nejlepším případě se vězni přizpůsobí vězeňským podmínkám, přestože vědí, že jim to v životě venku nepomůže. Vzpomínám si na jednoho vězně, který pracoval ve vězeňské prádelně. Věděl, že venku podobnou práci nikdy nesežene, a tak si po propuštění plánoval otevřít kiosek. Musel to však před vězeňskými pracovníky tajit, protože to nebyl druh práce, který by se jim líbil a který by podporovali.

SS: Myslím, že u mě to byl emocionální zážitek spíše než kognitivní rozhodnutí. Když člověk vidí staré fotografie s nápisy „Jen pro bílé“ z Jihoafrické republiky před zrušením apartheidu, tak ho z toho prostě zamrazí. Z věznic mám podobné pocity. Jsou apartheidem svého druhu – z důvodů trestu oddělujete svět vězňů od světa zbytku společnosti. To prostě nedokážu normalizovat. Jsem přesvědčený o tom, že segregace za účelem způsobování bolesti je zbytečná a iracionální.

Existují jiné důvody pro omezování pohybu lidí. Jedním z nich je prevence nebezpečného chování v souvislosti s život ohrožujícími infekcemi nebo agresemi. To je však záležitost veřejné bezpečnosti, nikoli trestního postihu. Chcete-li být abolicionistou, nemusíte hájit nemožné stanovisko, že nikdo by nikdy neměl být omezován na svobodě. To by bylo absurdní. A bylo by popřením reality, kdyby člověk popíral například existenci sériových vrahů. Moje žena s některými z nich pracuje a všichni (včetně jí samotné) jsou za omezení jejich svobody rádi vzhledem k alternativě, jaká se nabízí.

VW: Někteří bývalí vězni a vězeňkyně, s nimiž jsem nedávno mluvil, říkali, že ačkoli byl pro ně pobyt ve vězení velmi těžký, pravděpodobně jim zachránil život. Ať už to bylo kvůli každodennímu užívání drog, nebo kvůli nemožnosti opustit své partnery, vnímali vězení jako dočasné útočiště (Bucerus et al., 2021). Co si o tom myslíte?

SS: Naše současná společnost je taková, že všichni čas od času potřebujeme *time-out*. Naše životy se stále zahušťují, jsou příliš vyhrocené, příliš frustrující, příliš stresující. Nebo jsme ztratili orientaci a potřebujeme čas, abychom se znovu soustředili, místo abychom mlátili hlavou do zdi nebo se utápěli v bludném kruhu osobních, finančních a profesních sestupů. Za takových okolností nás může přestávka v podobě ústupu do ústraní, pobytu v lázních, dovolené v Řecku nebo odchodu do nějakého typu klinického zařízení či kláštera vymanit z negativní dynamiky našeho žitého světa a možná nám i zachránit život. Dokonce i vězení může být v takové situaci užitečné. Thomas Bianchi psal o *Binnenasytle*, místech, kde jste v bezpečí a můžete se uklidnit.

V některých případech může být ospravedlnitelné vzít lidi z jejich prostředí proti jejich vůli. To však lze dělat jen velmi ohleduplně a opatrně. A především by se to nemělo dělat za účelem způsobení bolesti, ale proto, aby se zabránilo realizaci vážného rizika pro sebe nebo pro ostatní. Zavření (confinement), které není vnímáno jako trest, ale je legitimizováno například záchranou lidského života, nemá podle mého názoru s vězeňstvím a abolicionismem nic společného. Nejsem ani tak abolicionistou vězeňství, jako spíše abolicionistou trestání (*punishment abolitionist*). Kdybychom se dokázali zbavit té hloupé představy, že můžeme říci: „Tohle stojí za šest měsíců vězení a tohle za deset let vězení,“ byl by to velký krok vpřed. Říkám ne vězení jako formě trestu. Uvěznění z jiných důvodů, jako je nebezpečnost sériového vraha, mi naprosto nevádí. Ale opět, musí to být za humánních podmínek. Pokud ho jen zavřete do cely, nejste o moc lepší než on.

JF: Souhlasím se Sebastianem, že vězení může sloužit jako zlom v životě plném stresu, dokonce může lidem vrátit trochu zdraví (např. po kariéře narkomana). Takových pozitivních účinků ale dosahuje vězeňský systém náhodou, ne cíleně. Většina vězňů je ve vězení držena příliš dlouho na to, aby z této zkušenosti mohli těžit. U mnoha lidí se během pobytu ve vězení naopak rozvinou vážné psychické a fyzické nemoci.

VW: Když už mluvíme o životních podmínkách ve věznicích, proč bychom se neměli snažit o jejich zlepšení, místo abychom se snažili věznice zrušit?

JF: Jsem naprosto pro zlepšení životních podmínek ve věznicích. Nevěřím ale, že jejich zlepšení může převážit nad negativními dopady, které uvěznění v nich má. Peníze bychom měli raději vynakládat na zlepšování životních podmínek ve světě mimo věznice.

SS: Od vynálezu vězení zasvětili svůj život reformě vězeňství velcí muži a ženy. A podívejte se, co máme dnes – stále ten stejný příběh. Je nejvyšší čas opustit reformu vězeňství a přejít ke zrušení věznic. Mělo se to stát už dávno.

VW: Někteří lidé si dnes abolicionismus spojují s protesty Black Lives Matter a kampaní za omezení zdrojů, s nimiž disponuje policie. Vězeňský abolicionismus má však mnohem delší historii a nedlouho před zmíněnými protesty vyšla kniha editovaná Massimem Pavarinim a Liviem Ferrarim, do níž jste přispěl kapitolou „Proti věznicím“ (Feest & Scheerer, 2018). Jak k tomu došlo?

SS: Když mě Giuseppe Mosconi pozval, abych učil v Itálii, představil mě Liviu Ferrarimu, který právě začal propagovat manifest „Bez vězení“ (No Prison) (Ferrari & Pavarini, b.d.). To mě velmi inspirovalo. Samozřejmě jsem četl o antipsychiatrickém hnutí Franca Basaglii a o kritických vězeňských studiích Daria Melossiho a Massima Pavariniho a dalších. Velmi se mi líbily také zdejší konference o zrušení věznic, kde jsem se mimo jiné setkal s Davidem Scottem [významným abolicionistickým teoretikem, pozn. autora]. Zpravil jsem o tom Johannese a dohodli jsme se, že společně připravíme kurz o vězeňství pro jistou letní školu a něco napíšeme.

JF: A od výsledné kapitoly už to byl jen krok k jejímu využití jakožto základu pro manifest, který by odrážel německé poměry a sloužil jako nástroj pro organizaci kritiků věznic v zemi. Manifest s názvem „Abolitionis-muss: Manifest zur Abschaffung von Strafanstalten und anderen Gefängnissen“ (Manifest za zrušení věznic a dalších vězeňských zařízení), vyšel v němčině v listopadu 2021.¹

Situace v USA je odlišná. Vzestup nového typu abolicionismu tam hodně vychází ze zrušení otroctví. Německo postrádá srovnatelnou historii: sice jsme měli kolonie, ale ne otroky. Proto neexistuje ani přímá souvislost s americkou diskusí. Velký příliv přistěhovalců a uprchlíků z afrických, arabských a dalších muslimských zemí však vede k novým druhům rasismu a selektivnímu trestnímu soudnictví.

VW: Ve své kapitole uvádíte argumenty o nevyhnutelném selhání vězení jako instituce. Pokud však věznice zrušíme, co je nahradí?

SS: Předně, kdo jsme my, abychom budoucím generacím říkali, jak mají uspořádat svou společnost? Měli bychom poukazovat na to, co dnes považujeme za nepřijatelné.

---

¹ Součástí tohoto čísla je i jeho český překlad.

Měli bychom ukázat prstem na zbytečné a nespravedlivé utrpení kolem nás, snažit se najít příčiny tohoto utrpení a udělat vše pro to, abychom jej zastavili. Pokud si myslíte, že trest smrti je barbarský, měli byste to říct a uvést své důvody. Nemusíte předkládat konkrétní alternativu typu „doživotní vězení“ nebo „40 let těžkých prací“. Pokud dokážete přesvědčivě argumentovat proti trestu smrti, lidé kolem vás rádi vytvoří alternativy. Některé mohou být lepší než jiné. Není ale nutně vaším úkolem toto rozseknout. Úkolem intelektuálů je poukázat na barbarskou povahu trestu smrti, respektive negativní kritika, o které mluvil Theodor Adorno. Podle něj by společenské vědy měly dělat přesně tohle – zaměřit se na špatné věci ve společnosti, ne na vymýšlení pozitivních receptů na dokonalou společnost.

V reakci na 11. září došlo k renesanci mučení. Bylo to hrůzné a strašné a porušovalo to mnoho mezinárodních úmluv. Úkolem kriminologů a dalších lidí je to odsoudit. Ne aby se drbali na hlavě a vymýšleli, co jiného by se místo mučení mělo dělat. Není něco zásadně špatně na tom, ptát se, co by se mělo dělat místo mučení? Možná prostě jen nemučit.

JF: Existují strategie, jak věznice zrušit, ale jsou to pomalé postupné procesy. Následuji Mathiesena v názoru, že není úkolem akademiků navrhnout alternativy k věznicím. Souhlasím s ním, že bychom se neměli soustředit na pozitivní, ale na negativní trestní politiku, na zrušení institucí, které jsou zjevně škodlivé.

VW: No dobře, ale co bychom tedy měli dělat?

SS: Zrušit zbytečnou legislativu, zrušit zbytečné věznice a vyškolit a zaměstnat lidi a humanoidní roboty, aby komplexně a pečlivě pracovali s lidmi individualizovaným způsobem. Učit se od Hanse Clause v Belgii a jeho projektu detenčních domů (*De Huizen*). Podívat se na stále převážně nevyužitý potenciál mediace, nenásilné komunikace a restorativní justice. Vztít vážně kvakery a mennonity, buddhisty, a dokonce i šamanismus. Alternativ je více, než dokážeme se svými omezenými znalostmi a délkou života vůbec vnímat. V mnoha případech, které dnes kriminalizujeme, poskytovalo římské právo občanskoprávní alternativy, jako je trestní

náhrada škody. To znamená, že pachatel musel nahradit škodu, ale z trestních důvodů ve dvojnásobné či trojnásobné hodnotě.

JF: Clausovy vazební věznice jsou jistě pozitivním vývojem, pokud jde o podmínky ve věznicích. Nicméně stále to jsou věznice.

VW: Nemyslíte si, že většina těchto alternativ bude fungovat pouze tehdy, pokud věznice ponecháme jako poslední možnost? Budou bez hrozby vězení pachatelé dostatečně motivováni k účasti na těchto programech?

SS: Dřívější doba byla přesvědčena, že trest smrti je potřebný jako poslední možnost, a mnoho zemí v něj stále věří. Co kdo potřebuje, je těžké říci a je to relativní vzhledem k tomu, v co lidé věří, že potřebují. Pokud věří v reálnost potřeby vězení jako poslední možnosti, důsledky jejich přesvědčení se stanou reálnými. Jde tedy také o to, jakou optikou se na naši realitu díváme. A možná je na čase změnit optiku, jak navrhl Howard Zehr.

JF: Pravděpodobně vždy bude potřeba zachovat nějaký druh vězení jako poslední možnost pro lidi, kteří jsou akutně nebezpeční sobě nebo ostatním. K tomuto účelu však nepotřebujeme velké byrokratické instituce, v nichž jsou lidé drženi po dlouhou dobu.

VW: Ve své kapitole mluvíte o „podvodném nálepkování“ jako o zvláštním nebezpečí pro vězeňský abolicionismus. Tento pojem staví na rozdílu mezi změnou názvu instituce a jejím skutečným fungováním. V Česku jsme svědky nárůstu počtu osob umístěných do tzv. zabezpečovací detence (Blatníková & Zeman, 2019). Ta není právně považována za trestní sankci, a tak v ní mohou být lidé drženi po neomezenou dobu. Jinými slovy, jedná se o větší zásah do lidských práv než běžné věznění. Co na to říkáte?

SS: Podvodné označování je jedním z největších rizik a možná i největším ze všech. I v Německu roste počet tzv. zabezpečovacích detencí (*Sicherungsverwahrung*). Jedná se o trestní trend maskovaný jako léčba. Kdyby se jednalo o léčbu, nebyli by klienti

umísťování do cel a budov podobných vězení s podmínkami podobnými vězeňským. Byli by umístěni v nemocnicích nebo lázních.

Ani nevím, proč se mi v této souvislosti najednou vybavuje Václav Havel. Možná proto, že se mi zdá, že představoval typ člověka, který dokázal vidět a beze strachu a s určitým úspěchem říct nahlas, co se děje. No, nevím o něm dost. Možná je to jen obraz v mé mysli. V každém případě je zapotřebí upřímnosti a lidskosti. A v tzv. trestním soudnictví je tato potřeba ještě větší.

JF: „Zabezpečovací detence“ je jistě příkladem podvodného označování. Ale kvantitativně mnohem významnější a v Německu stále přibývající jsou soudní kliniky, respektive oddělené části psychiatrických léčeben, což jsou také skutečné věznice podvodně označované jako nemocnice.

VW: Závěr bych rád věnoval přednostem abolicionistické perspektivy. O co podle vás přijdeme, pokud nebudeme vězeňskému abolicionismu věnovat pozornost?

SS: Abolicionismus otevírá okno. Podíváme se mimo náš malý svět, který máme tendenci považovat za přirozený. Najednou si uvědomíme, že instituce vytvořil člověk a že je lze změnit. Že ne všechna „nutná zla“ jsou, abych tak řekl, nutně nutná. Mohly být zrušeny hony na čarodějnice? Ano, i když si lidé mysleli, že čarodějnice budou existovat vždycky a že hon na čarodějnice je naprosto nezbytný. Mohlo být zrušeno otroctví, přestože bylo jednou z nejstarších a „nejpřirozenějších“ institucí lidské společnosti? Ano, mohlo. A mohl být zrušen jihoafrický apartheid? A kriminalizace homosexuality a lékařského i rekreačního užívání konopí? Odpověď zní: ano. A v civilizačním procesu nás toho čeká ještě mnohem více, nad čím je třeba se zamyslet a co je třeba udělat.

JF: Abolicionismus je především morální postoj, který podněcuje mnohostranné hnutí, jež vyvíjí nástroje k odstranění věznic, vězení podobných zařízení a dalších nelidských praktik. Většině lidí to stále může připadat jako iluze, a ještě nějakou dobu potrvá, než se jich dost podaří přesvědčit o nutnosti a proveditelnosti takového podniku. Ale jako

dlouhodobá strategie a konkrétní humánní utopie si zaslouží, aby byla brána velmi vážně.

Rozhovor vedl Václav Walach z katedry sociální práce Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity.

Literatura

- Blatníková, Š., & Zeman, P. (2019). *Evidence dat o ochranném léčení a zabezpečovací detenci v ČR (nedostatky a možná řešení)*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Bucerius, S., Haggerty, K. D., & Dunford, D. T. (2021). Prison as temporary refuge: Amplifying the voices of women detained in prison. *The British Journal of Criminology*, 61(2), 519–537.
- Buchholz, E., Lekschas, J., & Hartmann, R. (1966). *Sozialistische Kriminologie. Versuch einer theoretischen Grundlegung*. Berlin: Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik.
- Davis, A. Y. (2021). *Jsou vězňice překonané?*. Praha: Utopia Libri.
- Feest, J. (2015). Abolitionism. Some answers to frequently asked questions. *Sortuz: Onati Journal of Emergent Socio-Legal Studies*, 7(2), 141–152.
- Feest, J., & Scheerer, S. (2018). Against penitentiaries. In: M. Pavarini, L. Ferrari (Eds.), *No Prison* (pp. 13–54). London: EG Press.
- Ferrari, L., & Pavarini, M. (n.d.). Manifesto. Available at: http://noprison.eu/homepage_eng.html.
- Pali, B., & Feest, J. (2022). On our encounter with Gerlinda Smaus and the book that followed. *Česká kriminologie*, 7(2), 1–4.
- Pavarini, M., & Ferrari, L. (Eds.) (2018). *No Prison*. London: EG Press.
- Rescaled. (n.d.). RESCALED jako nové paradigma vězeňství pro 21. století. *Rescaled.cz*, (online, cit. 3. 4. 2024). Dostupné na: <https://www.rescaled.cz>.

- Sack, F. (1968). Neue Perspektiven in der Kriminologie. In: F. Sack, R. König (Eds.), *Kriminalsoziologie* (pp. 431–475). Frankfurt/Main: Akademische Verlagsgesellschaft.
- Scheerer, S. (2001). Vorsicht vor dem „radikalen Konstruktivismus“. In: M. Althoff, H. Cremer-Schäfer, G. Löschper, H. Reinke, G. Smaus (Eds.), *Integration und Ausschließung. Kriminalpolitik und Kriminalität in Zeiten gesellschaftlicher Transformation* (pp. 243–254). Baden-Baden: Nomos-Verlagsgesellschaft.
- Scheerer, S. (2018). Abschaffung der Gefängnisse. *Kriminologisches Journal*, 50(3), 167–177.